

УДК: 376.-056.29

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ТА ІНТЕЛЕКТУ

Олена Чеботарьова, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Розкрито актуальність технологічної підготовки школярів із комплексними порушеннями розвитку у контексті Концепції нової української школи. Представлено концепцію трудового навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, презентовано цілісну педагогічну технологію трудового навчання у спеціальних навчальних закладах. Охарактеризовано структуру та компоненти педагогічної технології, що передбачають інтегративну модель трудового навчання, алгоритм формування трудових навичок та вмінь у школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту; програмно-методичне забезпечення на основі модульного навчання; забезпечення корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування трудової діяльності школярів. Окреслено принципи її реалізації та етапність навчання.

Ключові слова: комплексне порушення розвитку, педагогічна технологія трудового навчання, порушення опорно-рухового апарату та інтелекту, трудова компетентність.

Елена Чеботарёва, Институт специальной педагогики Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина

Современные подходы к обучению учащихся с нарушениями опорно-двигательного аппарата и интеллекта

Раскрывается актуальность технологической подготовки школьников с комплексными нарушениями развития в контексте Концепции новой украинской школы. Автором представлено концепцию трудового обучения детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата и интеллекта, презентовано целостную педагогическую технологию трудового обучения в специальных учебных заведениях. Охарактеризовано структуру и компоненты педагогической технологии, предусматривающие интегративную модель трудового обучения, алгоритм формирования трудовых навыков и умений у школьников с нарушениями опорно-двигатель-

© Чеботарьова О., 2017

ного аппарата и интеллекта; программно-методическое обеспечение на основе модульного обучения; обеспечение коррекционно-развивающего воздействия на основе реализации образовательных и коррекционно-развивающих программ; методические рекомендации для педагогов и родителей по повышению эффективности формирования трудовой деятельности школьников. Определены принципы ее реализации и этапы обучения.

Ключевые слова: педагогическая технология трудового обучения, комплексное нарушение развития, нарушения опорно-двигательного аппарата и интеллекта, трудовая компетентность.

Olena Chebotarova, Institute of Special Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine

Modern approaches to teaching students with disorders of the musculoskeletal system and intellect

The article reveals the urgency of technological preparation of schoolchildren with complex developmental disabilities in the context of the Concept of the new Ukrainian school. The author presents the concept of labor training for children with disorders of the musculoskeletal system and intellect, presents an integral pedagogical technology of labor training in special educational institutions. The structure and components of pedagogical technology were described. They provide an integrative model of labor training and algorithm for the formation of work skills and skills of schoolchildren with musculoskeletal system and intellect disabilities. The components of pedagogical technology include the program-methodical support based on modular training; maintenance of developing influence of educational and developing programs; methodical recommendations for teachers and parents to improve the efficiency of the formation of work of schoolchildren. The developing orientation of the variation modules of labor training have been provide. Implementation of innovative content, methods and methodological methods, forms and means necessary for the effective implementation of the labor training of this category of schoolchildren in special educational institutions was submitted. The pedagogical technology designed to ensure the effective formation of the labor competence of schoolchildren with disorders of the musculoskeletal system and intellect. The individual psychophysical opportunities of students ensures optimal dynamics of development of work activity. The content of the training assumes the variability of its use both in the primary school and at the senior level of the special school. This pedagogical technology of labor training basis on the development and implementation of integrated courses and variational modules, ensures the development of creativity, independence, and stimulates motivation for work.

Keywords: pedagogical technology of labor training, complex disorders, the musculoskeletal system and intellectual disorders, labor competence.

Нові демократичні зміни у шкільній освіті, що передбачають запровадження Концепції Нової української школи, розвиток різних форм освіти як важливого чинника забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовлюють сучасні тенденції та зміну підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами. У Концепції Нової україн-

ської школи наголошено на тому, що кожна дитина, незалежно від її здібностей, має право на успіх у житті, на максимальне розкриття власних здібностей, яке може запропонувати якісна освіта. Тому забезпечення оптимальних умов навчання, виховання та розвитку школярів з особливими освітніми потребами є важливим завданням сьогодення.

У структурі навчання посилюється роль і значення засвоєння різних способів діяльності, підвищення їх технологічності, створення умов для адекватної соціальної та життєвої практики. Формування компетентностей дітей, тобто їх здатності мобілізувати знання у реальній життєвій ситуації, – найактуальніша проблема Нової української школи.

Зміна освітньої стратегії зумовлює проблему технологічної підготовки учнів із комплексними порушеннями (зокрема й дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту) з метою їхньої підготовки до самостійного життя, успішного самовизначення, подальшого їх працевлаштування. Постають питання перегляду традиційних науково-методичних підходів до організації трудового навчання, сучасного навчально-методичного забезпечення змісту трудової підготовки відповідно нових виробничих технологій, модернізації програмно-методичного забезпечення; упровадження в освітньо-трудова практику інноваційних методів, форм та засобів трудової підготовки; використання спеціального допоміжного обладнання для таких учнів з метою ефективнішого виконання завдань. Вирішення означених питань сприятиме розвитку творчих здібностей та нахилів, психофізичному розвитку таких дітей загалом.

Вбачається, що окреслені проблеми можливо вирішити шляхом упровадження в практику розробленої та апробованої педагогічної технології трудового навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, яка враховує цілісний розвиток дитини у процесі трудової діяльності, створює сприятливі умови для трудової активності дітей, посилює увагу корекційно-розвивальному впливу на особистість у процесі трудової діяльності.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях акцентується увага на важливості здобуття учнями з особливостями психофізичного розвитку освітнього рівня трудової підготовки шляхом спеціально організованого трудового навчання в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, завдяки якій закладаються основи їхньої соціальної самостійності (І. Бех, В. Бондар, А. Висоцька, А. Долженко, Г. Дульнев, В. Карваліс, Г. Мерсіянова, С. Миронова, С. Мирський, В. Синьов, М. Супрун, І. Татьянчикова, К. Турчинська, Н. Павлова, Б. Пінський, О. Хохліна та ін.).

Науковцями та практиками наголошується на важливості сформованості всіх складових трудової компетентності, зокрема, техніко-технологічних знань про об'єкти праці, матеріали, знаряддя; трудових дій і операцій та послідовність їх виконання; ціннісно-мотиваційної складової трудової діяльності як цілеспрямованого процесу поетапного виконання трудового завдання (аналіз, планування, організація, контроль). Трудова компетентність набуває актуальності в ракурсі особистісної характеристика школяра, що визначає його здатність і готовність працювати, виконувати необхідні предметно-перетворювальні дії, вміння взає-

модіяти з дорослим, ставити мету, планувати і досягати очікуваних результатів праці (І. Бех, В. Бондар, С. Богданова, С. Дятленко, О. Коберник, В. Ковальчук, К. Рейда, М. Супрун, А. Терещук, М. Тименко, Д. Тхоржевський, С. Ящук, О. Хохліна та ін.).

Формування трудової компетентності в учнів із комплексними порушеннями має реалізовуватись на основі компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів, що є важливою концептуальною основою та визначає сучасну методологію оновлення змісту трудового навчання школярів. Важливим концептуальним аспектом реалізації трудового навчання є реалізація педагогічної технології, яка передбачає сформованість компонентів трудової діяльності особистості та успішне засвоєння техніко-технологічних знань, умінь, навичок, здатності використовувати знання у повсякденній життєдіяльності.

З огляду на зазначене вище, у статті ставляться завдання окреслити концептуальні підходи до структури та компонентів педагогічної технології трудового навчання школярів із порушенням опорно-рухового апарату та інтелекту, розробленої та апробованої на основі експериментального дослідження у спеціальних навчальних закладах, яка ґрунтується на використанні інноваційних педагогічних засобів, що сприяє розвитку трудової діяльності школярів даної категорії та їхній успішній соціально-трудої адаптації та інтеграції у суспільство.

Отже, **концепція трудового навчання** школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту передбачає:

➤ **теоретичні положення**, які розкривають процес трудового навчання як соціально-, культурно- та компетентнісно-орієнтований процес, заснований на культурних традиціях народу, формування уявлень про роль праці та моделювання трудової діяльності, як взаємозв'язок суб'єктних підсистем – зовнішньої (педагоги, батьки як компетентні наставники та носії трудових знань та зразку трудової поведінки) і внутрішньої (діти як суб'єкти трудового навчання);

➤ **провідні ідеї**:

– корекційно-розвивального трудового навчання як ціннісно-мотиваційного особистісного простору становлення «Я» і набуття трудового досвіду;

– засвоєння і набуття дітьми системи загально-трудо-вих знань, умінь та навичок, осмислення цінності праці та людей праці, активності особистості в процесі засвоєння трудового досвіду та технологій як цілеспрямованого процесу, усвідомлення традицій українського декоративно-ужиткового мистецтва, які склались в історії та культурі нашого народу як засобу формування трудового досвіду;

– моделювання простору трудових відносин, співробітництва в системі учень – учень, учень – учитель, учень – дорослий;

– урахування психофізичних особливостей у процесі трудового навчання дітей;

– значущості провідної ролі праці в умовах родинного та шкільного виховання дітей;

➤ **закономірності процесу трудового навчання дітей шкільного віку**:

– *універсальні* (єдність і взаємозв'язок технологічної освіти, трудового навчання та політехнічного розвитку школярів; обумовленість процесу трудово-

го навчання комплексом факторів, охоплюючи економічні зміни, науково-технічний прогрес, соціальну структуру суспільства, духовну і матеріальну культуру її членів; відповідність мети і засобів трудової підготовки та ін.);

– *специфічні* (взаємообумовленість зовнішньої і внутрішньої системи суб'єктних відносин, професійна компетентність дорослих і трудова підготовленість дітей, поетапність засвоєння і формування трудових знань, умінь та навичок дитини та ін.);

➤ **педагогічні умови трудового навчання**, зокрема:

– науково-методичне забезпечення процесу трудового навчання, що сприяє становленню професійної компетентності педагогів у питаннях трудової підготовки учнів, орієнтації батьків на трудове виховання дитини в заданих позиціях;

– диференціація змісту, засобів, форм, методів і прийомів загальнотрудової підготовки та професійно-трудової орієнтації;

– моделювання трудового освітнього простору в системі трудової взаємодії;

– взаємопов'язаність суб'єктних підсистем – зовнішньої (педагога, батьки, як носії трудового досвіду та знань) і внутрішньої (діти як суб'єкти трудового навчання);

– інтеграція цінностей культури і традицій художньо-трудової діяльності у навчально-виховний процес тощо.

Передбачається, що створення означених умов сприятиме успішній інтеграції дітей у сучасне суспільство, покращать їхню загальнотрудову підготовку, працездатність на основі впровадження сучасних технологій, інноваційних форм організації уроків з однієї сторони; з іншої – розвитку особистісної сфери школярів.

Багаторічна апробація ефективності засобів трудового навчання, а також педагогічна інтерпретація можливостей використання корекційно-розвивального трудового навчання в освітньому процесі спеціального навчального закладу сприяли розробленню інноваційної цілісної педагогічної технології та визначенню науково-методичних засад її реалізації.

Педагогічна технологія трудового навчання передбачає певну структуру та складається з таких компонентів: інтегративної моделі трудового навчання школярів із комплексними порушеннями розвитку, алгоритму формування трудових навичок та вмінь у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту; програмно-методичного забезпечення трудового навчання на основі варіативно-модульного навчання; забезпечення корекційно-розвивального впливу на основі реалізації освітніх та корекційно-розвивальних програм; методичних рекомендацій для педагогів та батьків щодо підвищення ефективності формування трудової діяльності у процесі трудового навчання у школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Розроблена педагогічна технологія передбачає забезпечення ефективного формування трудової компетентності школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Урахування індивідуальних психофізичних можливостей учнів забезпечує оптимальну динаміку розвитку трудової діяльності; зміст навчання передбачає варіативність його використання як у початковій школі (на основі можливості перерозподілу навчального матеріалу відповідно потреб,

нахилів та психофізичних можливостей молодших школярів), так і у старшій ланці спеціальної школи на основі розроблення та впровадження інтегрованих курсів та варіативних модулів, що забезпечує розвиток творчості, самостійності, стимулює мотивацію до трудової діяльності. Дотримання алгоритму поетапного формування трудових дій та операцій як основи розвитку техніко-операційних умінь та навичок розглядається з точки зору урахування психофізичних функціональних можливостей дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. Формування трудових умінь є важливою умовою досягнення кінцевих результатів праці, вдосконалення процесів життєзабезпечення школярів.

Реалізації технології трудового навчання здійснюється на основі забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості трудової діяльності означеної категорії дітей з урахуванням розвитку різних сфер особистості: *пізнавальної* (розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних завдань у наочно-дійовому та наочно-образному плані; дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль); *сенсомоторної* (формування умінь визначити форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань); *мовленнєвої* (опанування трудовою лексикою на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність); *особистісної* (формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої навчально-практичної діяльності тощо).

Важливою умовою реалізації технології трудового навчання учнів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту є забезпечення у разі необхідності дітей спеціальними технічними засобами: насамперед, різакми і ножицями різних конфігурацій, спеціальними лінійками, тримачами для паперу і різноманітних предметів, насадками на олівці й ручки, що полегшують їх використання та інші спеціалізовані пристосування, які роблять складні в руховому плані дії доступними для дітей із руховими порушеннями.

Розроблена педагогічна технологія містить певну етапність формування трудової діяльності на різних ланках трудового навчання (початковий, основний, завершальний), де учні опановують усіма необхідними теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками щодо обробки різних видів матеріалів, опановують сучасні технології декоративно-ужиткового мистецтва, основи швейної, кухарської, столярної, взуттєвої, офісно-палітурної справи, рослинництва, квітництва, опановують ручні та машинні техніки обробки матеріалів тощо. При вивченні навчально-практичного матеріалу учні засвоюють послідовність виконання трудових дій та операцій, виготовляють вироби, дотримуючись певних технологічних інструкцій виконання даних робіт.

Так, *початковий етап трудового навчання* (підготовчий, 1 – 4 класи) має загальноотрудовий, загальнотехнічний характер і має пропедевтичну спрямованість

щодо подальшого професійно-трудового навчання в старшій ланці школи. Основними змістовими лініями трудового навчання на означеному етапі є ручні техніки обробки матеріалів; опанування техніко-технологічними операціями (діями); вивчення широкого спектра технологій декоративно-ужиткове мистецтва; формування самообслуговування як складової трудової діяльності учнів, що реалізується у педагогічно обґрунтованому, логічно впорядкованому і зафіксованому в навчальних програмах, підручниках і посібниках змісті навчання. На основі викладу інформації учні засвоюють знання і трудові дії (навички та вміння), необхідні для їхньої трудової підготовки.

На основному етапі навчання (5 – 9 класи) відбувається опанування учнями всіма необхідними теоретичними та практичними знаннями щодо обробки різних видів матеріалів (паперових, природних, пластичних, текстильних), ознайомлення з різними технологіями декоративно-ужиткового мистецтва, вирощування рослин, квітів, основ кухарської справи, побутової діяльності тощо. Основними змістовими лініями базового змісту є: основи матеріалознавства; технологія виготовлення виробів; основи техніки, технологій і проектування; технологія побутової діяльності. Важливою складовою технології є реалізації варіативних модулів, які передбачають навчання проектуванню виробів; вивчення конструкційних матеріалів та основ техніки і технологій. Модулі трудового навчання добираються педагогами відповідно психофізичних можливостей учнів, регіональних традицій і матеріально-технічного та кадрового складу навчального закладу. Це забезпечує розвиток творчості учнів, їхніх конструктивних здібностей, сприяє формуванню самостійності та організованості. Зміст варіативних модулів має прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації уроків. На основному етапі трудового навчання учні набувають практичних умінь і навичок у процесі виконання трудових завдань, удосконалюють навички аналізу, планування, самоконтролю та оцінювання трудової діяльності.

Завершальний етап навчання (10 клас) розрахований на закріплення набутих теоретичних знань і практичних умінь на попередніх етапах навчання, роботу учнів у майстернях, спеціально облаштованих кабінетах, творчих лабораторіях, на присадибній ділянці, квітниках і клумбах, теплиці, у ході якої використовуються набуті знання та закріплюються практичні вміння і навички; а також відбувається проходження (за можливістю) виробничої практики на основі укладених угод із різними господарствами та професійно-технічними закладами. Викладання базового змісту й варіативних модулів на цьому етапі здійснюється педагогами на основі проектно-технологічної діяльності відповідно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального закладу, регіональних традицій. Системність, логічність і комплексність підходу до побудови курсу трудового навчання; диференційованість та корекційно-розвивальна спрямованість змісту в процесі модульного навчання сприяє посиленню мотивації; розвитку саморегуляції та самооцінювання учнів. Значна увага приділя-

ється професійно-трудовому самовизначенню школярів, розширенню уявлень учнів про різні види професійної діяльності людини, підготовку підлітків до реального життя і здійснення допомоги в побудові їх індивідуальної освітньої траєкторії. Реалізація модуля «Крок до мети», який має структурні блоки («Подорож у світ професій», «Я у світі професій», «Мої життєві і професійні плани»), сприятиме підвищенню зацікавленості дітей до проблем вибору професії, розвитку взаємодії і можливості трудитися в колективі, особистісному становленню школярів.

У рамках технології трудового навчання для дітей з комплексними порушеннями використовуються корекційно-розвивальні модульні програми, такі як «Азбука творчості», «Арт-корекція», «Квітковий калейдоскоп», «Арт-корекція засобами нетрадиційних видів занять», які сприяють активізації художньо-трудової діяльності, психомоторному, пізнавальному, мовленнєвому, естетичному розвитку; компенсаторних можливостей школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту.

Важливим завданням, яке реалізується на всіх етапах шкільного навчання є формування трудової компетентності учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту, яке відбувається поступово у процесі реалізації вищезазначеної педагогічної технології. Це є надзвичайно складний процес, під час якого формуються необхідні для особистісного розвитку трудові знання, уміння та навички, які дають змогу учням реалізовувати на практиці трудову діяльність та отримувати професійні знання та вміння. Створення проблемних ситуацій та моделювання шляхів вирішення трудових завдань; використання дидактичних ігор і вправ, використання традиційних і нетрадиційних видів занять, засобів, технік і матеріалів для творчості, захист творчих проектів у процесі самостійної та спільної трудової діяльності забезпечує формування ціннісно-мотиваційного розвитку школярів, ефективну організацію трудового навчання у спеціальних навчальних закладах, урізноманітнює форми організації трудової діяльності дітей.

Отже, трудове навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту в контексті Нової української школи спрямовано на створення умов для адекватної соціальної та життєвої практики школярів. Педагогічну технологію трудового навчання розроблено на основі концепції, яка ґрунтується на теоретичних положеннях, провідних ідеях, закономірностях процесу трудової діяльності й умовах трудового навчання учнів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту. У ході реалізації педагогічної технології відбувається корекція психофізичного розвитку школярів, забезпечується здобуття міцних знань, формування практичних умінь, підвищення працездатності учнів. Висвітлена й апробована в спеціальних навчальних закладах технологія трудового навчання сприятиме удосконаленню системи трудової підготовки школярів з комплексними порушеннями розвитку, формуванню у дітей життєвої компетентності, забезпеченню ефективної їхньої соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чеботарьова О. В. Концептуальні засади змісту трудового навчання в спеціальній школі в сучасних умовах реформування освіти / О. В. Чеботарьова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – Вип. 31: зб. наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 354 – 357.

2. Чеботарьова О. В. Реалізація педагогічної технології трудового навчання школярів із порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту / О. В. Чеботарьова / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Вип. ІХ. : у 2-х томах. – Т. 2. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори. – 2017. – С. 145 – 149.

3. Чеботарьова О. В. Реалізація варіативних модулів у системі трудового навчання школярів із складними порушеннями розвитку / О. В. Чеботарьова // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Зб. тез. доп. редкол.: В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, Н. І. Лазаренко, З. П. Ленів. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2016. – 416 с. – С. 354 – 357.

4. Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1 – 4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями: «Азбука творчості» // О. В. Чеботарьова. – К. : 2016. – <http://lib.iitta.gov.ua/705354/>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Chebotarova O. V. (2016). Kontseptualni zasady zmistu trudovoho navchannia v spetsialnii shkoli v suchasnykh umovakh reformuvannia osvity. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Vypusk 31: zb. naukovykh prats, 354 – 357. [In Ukrainian].

2. Chebotarova O. V. (2017). Realizatsiia pedahohichnoi tekhnolohii trudovoho navchannia shkoliariv iz porushenniamy oporno-rukhovero aparatu ta intelektu. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky). Zbirnyk naukovykh prats, 145 – 149. [In Ukrainian].

3. Chebotarova O. V. (2016). Realizatsiia variatyvnykh moduliv u systemi trudovoho navchannia shkoliariv iz skladnymy porushenniamy rozvytku. Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkluzii. Zb. tez. Dop, Vinnytsia: TOV firma «Planer», 354 – 357. [In Ukrainian].

4. Chebotarova O. V. (2016). Prohramy z korektsiino-rozvytkovoi roboty dlia pidhotovchykh, 1 – 4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei z intelektualnymy porushenniamy: «Azbukha tvorchoosti». – <http://lib.iitta.gov.ua/705354/>